

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ

BİRİNCİ BÖLMƏ

TƏBİƏTİ MÜHAFİZƏ CƏMİYYƏTİ VƏ İSRAFILOV AZƏRBAYCANA QARŞI

(Şikayət № 37083/03)

Q Ə R A R

STRASBURQ

08 oktyabr 2009-cu il

Bu qərar qətidir, lakin redaktə edilməsi üçün yenidən baxıla bilər. Qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən hallarda qəti olacaq. O, yenidən redaktə edilə bilər.

Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrailov Azərbaycana qarşı iş üzrə,
İnsan Hüquqları Üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə) aşağıdakı tərkibdə,
Nina Vaciç, *Sədr*,
Anatoli Kovler,
Elizabet Steyner,
Xanlar Hacıyev,
Din Spilman,
Sverr Erik Cebens,
Ciorcio Malinverni, *hakimlər*,
və Andre Uampaş, *Bölmə Katibinin müavini*,
17 sentyabr 2009-cu ildə qapalı şəkildə müzakirə edərək, həmin gündə bu qərarı qəbul edir:

PROSEDUR

1. «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın («Konvensiya») 34-cü maddəsinə əsasən, qərargahı Bakıda yerləşən birlik olan Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti («Birlik») və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan cənab Sabir İsrailov (Birlik və cənab İsrailov birlikdə «ərizəçilər» adlanır) tərəfindən Azərbaycan Respublikasına qarşı verilmiş şikayət üzrə (№ 37083/03) iş 08 oktyabr 2003-cü ildə başlanılmışdır.

2. Hüquqi yardım alan ərizəçiləri Bakıda vəkil işləyən cənab İ.Əliyev təmsil edib. Azərbaycan Hökumətini («Hökumət») onun nümayəndəsi Ç.Əsgərov təmsil edib.

3. Ərizəçilər iddia etdilər ki, Birliyin ləğvi onların Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə təmin olunmuş birləşmək azadlığı hüququnu pozmuşdur.

4. 08 noyabr 2007-ci il tarixli qərardadla Məhkəmə şikayəti məqbul elan etmişdir.

5. Ərizəçilər və Hökumət işin mahiyyəti ilə bağlı öz qeydlərini təqdim etmişlər (Reqlamentin 59-cu qaydasının 1-ci bəndi).

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

6. Birlik 1995-2002-ci illərdə fəaliyyət göstərən, hazırda ləğv olunmuş qeyri-kommersiya xarakterli qeyri-hökumət təşkilatıdır. Şikayət onun keçmiş sədri, 1948-ci ildə anadan olmuş və Bakıda yaşayan cənab Sabir İsrailov tərəfindən verilmişdir.

A. Birliyin məqsədləri və idarəetmə strukturu

7. Birlik 25 avqust 1995-ci ildə Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmiş və hüquqi şəxs statusunu əldə etmişdir.

8. Birliyin Nizamnaməsinin 1.1-ci bəndi onu könüllü üzvlüklə, öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının qanunları, başqa müvafiq qanunlar və Nizamnaməsi çərçivəsində həyata keçirən müstəqil, xeyriyyə ictimai təşkilatı kimi müəyyənləşdirmişdir.

9. Nizamnamənin 1.2-ci bəndinə əsasən, Birliyin əsas məqsədləri aşağıdakılar olmuşdur:

«... bu günkü ətraf mühitin böhranı halında, ölkə əhalisinin müxtəlif təbəqələrinin ətraf mühit mədəniyyətini və məlumatlandırılmasını inkişaf etdirmək, Azərbaycanda təmiz ətraf mühit üçün ictimai hərəkəti təşkil etmək, ətraf mühitin müdafiə problemlərinin səmərəli həlli prosesinə təkan vermək və daha sağlam ətraf mühitin yaradılması üçün zəruri tədbirlərin görülməsinə daimi olaraq çalışmaq.»

10. Nizamnaməyə görə, Birliyin idarəetmə orqanları Konqresdən (üzvlərin ümumi yığıncağı), İdarə heyətindən (beş illik müddətə ümumi yığıncaq tərəfindən seçilən idarəetmə orqanı), Mərkəzi Nəzarət Komissiyasından (beş illik müddətə ümumi yığıncaq tərəfindən seçilən daxili nəzarət orqanı) və müxtəlif yerli orqanlardan ibarətdir. Nizamnamənin 4.8-ci bəndi nəzərdə tutub ki, üzvlərin ümumi yığıncağı kimi Konqres Birliyin ali idarəetmə orqanıdır və beş ildə bir dəfə yığılmalıdır.

11. Təsis edildiyi və qeydiyyatdan keçdiyi tarixdən 2002-ci ilin avqust ayınadək, Birlik öz üzvlərinin ümumi yığıncağını keçirməmişdir.

12. Görünür ki, 09 iyul 1997-ci ildə, Birliyin dövlət qeydiyyatından təqribən iki il sonra, Ədliyyə Nazirliyi Birliyə məktub göndərərək qeyd etmişdir ki, o, daxili qanunvericiliyin və Birliyin öz Nizamnaməsinin bəzi pozuntularına yol vermişdir. İşdə olan materiallardan bu məktubun dəqiq məzmunu aydın deyildir.

B. Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən edilmiş xəbərdarlıqlar

13. 14 avqust 2002-ci ildə Ədliyyə Nazirliyi Birliyin fəaliyyətinin təftişinə başlamışdır.

14. 10 sentyabr 2002-ci ildə Nazirlik həmin vaxt qüvvədə olmuş «Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında» Qanunun («QHT haqqında» Qanun) 31.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq Birliyə xəbərdarlıq etmişdir. Nazirlik qeyd edib ki, Birliyin fəaliyyəti onun öz Nizamnaməsinin və daxili qanunvericiliyin tələblərinə uyğun gəlmir. Qeyd olunub ki, Birlik üzvlərinin ümumi yığıncağı onun öz Nizamnaməsində müəyyən olunmuş beş il müddətində keçirilməmişdir. Bundan başqa, hər bir halda, Nizamnamənin bu müddəası özlüyündə daxili qanunvericiliyə ziddir, ona görə ki, «QHT haqqında» Qanunun 25.2-ci maddəsi tələb edib ki, ictimai birliyin ali idarəetmə orqanı – üzvlərin ümumi yığıncağı – ən azı ildə bir dəfə keçirilməlidir. Nazirlik tələb edib ki, Birlik on gün müddətində qeyd olunan pozuntunu aradan qaldırsın və görülmüş tədbirlər barədə Nazirliyi məlumatlandırсын.

15. Cənab İsrailov Nazirliyi cavab olaraq məlumatlandırıb ki, əslində üzvlərin ümumi yığıncağı 26 avqust 2002-ci ildə keçirilmişdir. Görünür ki, başqa məsələlərlə yanaşı, Birliyin ümumi yığıncağı onun Nizamnaməsinin qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması üçün işçi qrupu yaratmağı qərara almışdır.

16. 26 avqust 2002-ci ildəki ümumi yığıncağa aid sənədləri yoxlayaraq, Ədliyyə Nazirliyi 03 oktyabr 2002-ci il tarixdə Birliyə yeni xəbərdarlıq etmişdir (bu da 2002-ci ildə ikinci xəbərdarlığı təşkil etmişdir). Qeyd olunub ki, 26 avqust 2002-ci ildəki ümumi yığıncaq daxili qanunvericiliyin bir çox müddəalarının pozulması ilə keçirilmişdir. Nazirlik, *inter alia*, qeyd edib ki, Birliyin bütün üzvləri ümumi yığıncaq barədə məlumatlandırılmamış və bununla da, orada iştirak edə bilməmişlər və Birliyin yerli şöbələri yığıncaqda bərabər şəkildə təmsil olunmamışlar. Ümumiyyətlə, cari üzvlük qeydləri lazımınca saxlanılmamış və onun üzvlərinin dəqiq sayını və adlarını müəyyən etmək mümkün olmamışdır. Birliyin yerli şöbələri öz üzvlərinin hər hansı mütəmadi yerli toplantılarını keçirməmiş və faktiki olaraq birbaşa baş qərargah tərəfindən inzibati və ierarxik şəkildə idarə olunan regional bölmələr kimi fəaliyyət göstərmişlər, halbuki, əsl ictimai birlikdə adi üzvlər onun idarə olunmasında birbaşa iştirak etməlidirlər. Nazirlik yenidən tələb edib ki, on gün müddətində bu pozuntuların aradan qaldırılması üzrə görülmüş tədbirlər haqqında məlumat verilsin.

17. Görünür ki, Birlik Nazirliklə yazışmalarında yuxarıdakı məsələlərlə razılaşmamış və ikinci xəbərdarlığa cavab olaraq hər hansı addım atmamışdır.

18. Nəhayət, 28 oktyabr 2002-ci ildə Nazirlik üçüncü xəbərdarlığı edərək göstərib ki, o, Birlikdən əvvəlki xəbərdarlıqlara riayət etmək barədə hər hansı məlumat almamışdır. Bu xəbərdarlıqlarda əks olunmuş pozuntuları təkrarlamaqla yanaşı, Nazirlik qeyd edib ki, Birlik, həmçinin, qanunla qadağan olunmuş fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. Xüsusən, daxili qanunvericilik (yəni, «QHT haqqında» Qanun, «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanun və «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Qanun) ictimai birliklərə qadağan edib ki, sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilə etsin. Bununla bağlı, Nazirlik qeyd edib ki:

«Lakin qanuni tələblərə zidd olaraq, Birlik ... üzvlük haqqı adı ilə Dövlət orqanlarından və kommersiya təşkilatlarından pul toplamağa çalışır, mütəmadi olaraq iqtisadi şirkətlərdə (qanunsuz) yoxlamalar keçirir və (ətraf mühitə uyğunluq barədə) hesabatlar tərtib edir, eləcə də sahibkarların hüquqlarına müdaxilə edən başqa qanunsuz hərəkətlərlə məşğul olur ...»

19. Əvvəllər olduğu kimi, Nazirlik tələb edib ki, Birlik on gün müddətində vəziyyəti düzəltmək üçün görülmüş tədbirlər haqqında məlumat versin. Birlik heç bir reaksiya göstərməmişdir.

C. Birliyin ləğvi

20. 2002-ci ilin dekabrında Nazirlik Yasamal rayon məhkəməsində iddia qaldıraraq, Birliyin ləğvini xahiş etmişdir. Cənab İsrailov tərəfindən təmsil olunan Birlik qarşılıqlı tələb irəli sürərək, Nazirliyin xəbərdarlıqlarının qanunsuz və əsassız olduğunu iddia etmişdir.

21. 07 mart 2003-cü ildə Yasamal rayon məhkəməsi Birliyin qarşılıqlı tələbini rədd, Nazirliyin iddiasını isə təmin etməklə, Birliyin ləğvini qəet etmişdir.

22. Xüsusən, ləğv barədə Nazirliyin tələbinə aid məhkəmə Birlik üzvlərinin və Ədliyyə Nazirliyinin Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı İdarəsinin vəzifəli şəxslərinin şifahi izahatlarını dinləmiş, 2002-ci ildə Nazirliyin etdiyi üç xəbərdarlıq məktublarının məzmununu yoxlamış və Birliklə Nazirlik arasındakı yazışmaları araşdırmışdır. Məhkəmə, həmçinin, Birliyin müxtəlif yerli şöbələrinin fəaliyyətinin təftişi barədə nəticələrə aid Ədliyyə Nazirliyinin müxtəlif vəzifəli şəxslərinin altı daxili hesabatlarını araşdırmışdır. Bu hesabatlara görə, yoxlanılmış şöbələrin əksəriyyəti üzvlərin yerli yığıncaqlarını mütəmadi olaraq keçirməmiş və üzvlərin, eləcə də üzvlük haqlarının lazımı qeydiyyatını aparmamışlar. Bu hesabatlardan birində göstərilib ki, yoxlama zamanı «əldə olunmuş məlumata» görə, Birliyin Tovuz rayonundakı şöbəsi qanunsuz ətraf mühit yoxlamaları keçirmiş və başqa qeyri-qanuni fəaliyyətlə məşğul olmuşdur.

23. Yuxarıdakı materiallara əsasən məhkəmə müəyyən edib ki, 09 iyul 1997-ci ildə edilmiş əvvəlki xəbərdarlığa (bu xəbərdarlığın məzmunu qərarda göstərilməmişdir) baxmayaraq, Birlik daxili qanunvericiliyin pozuntularına daha mütəmadi şəkildə yol verməyə davam etmiş, bu da Nazirlik tərəfindən 2002-ci ildə üç xəbərdarlıq məktubunun göndərilməsinə səbəb olmuşdur. Məhkəmə qeyd edib ki, Birliyin Nizamnaməsi ictimai birliklər barədə üzvlərin ümumi yığıncağının ildə ən azı bir dəfə yığılmasını tələb edən daxili qanunvericiliyin tələblərinə uyğunlaşdırılmamışdır. Daha sonra məhkəmə müəyyən edib ki, 26 avqust 2002-ci ildəki ümumi yığıncaq iclası zamanı bir çox pozuntulara, eləcə də Birliyin ümumi fəaliyyətindəki qanun pozuntularına aid Nazirliyin qənaətləri, daxili qanunvericiliyə mütəmadi olaraq riayət etməməsinə görə Birliyin ləğvi üçün əsas təşkil edir.

24. Bundan başqa, mövcud olan materiallar və şahid ifadələri əsasında məhkəmə müəyyən edib ki, Birlik nizamnaməsində göstəriləndi və qanunla icazə verildiyi kimi özünün fəaliyyət dairəsi hədlərini tez-tez keçməklə, müvafiq hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə müdaxilə edib. Xüsusən, birliyin yerli qurumları müxtəlif dövlət və kommersiya təşkilatlarında qanunsuz ətraf mühit auditlərini keçirməyə və onlardan üzvlük haqlarını toplamağa çalışıb, bu müəssisələrin ətraf mühit standartlarına uyğunluğuna aid «aktlar» qəbul edib, eləcə də kommersiya qurumlarının fəaliyyətinə müdaxilə edən başqa hərəkətlər edib. Məhkəmə hesab edib ki, belə hərəkətlərə yol verməklə, Birlik daxili qanunvericiliyi, başqa şəxslərin hüquqlarını pozmağa və dövlət hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətini mənimləməyə yol verərək, birləşmək azadlığının hədlərini aşmışdır.

25. Daha sonra, məhkəmə hesab edib ki, TMC ləğv edilməlidir, ona görə ki, o, Ədliyyə Nazirliyinin xəbərdarlıqlarına baxmayaraq, yuxarıda qeyd olunmuş çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün heç bir tədbir görməyib. Buna görə, məhkəmə Birliyin ləğvini qəet edib.

26. Birlik şikayət verərək iddia edib ki, «QHT haqqında» Qanunun müddəaları qeyri-aydın və qeyri-dəqiq olmaqla, ictimai birliyin fəaliyyətinə müdaxilə etmək və hətta kiçik nöqsanlar üzrə xəbərdarlıqlar vermək üçün Nazirliyə geniş səlahiyyət verir. Birlik, həmçinin, iddia edib ki, birinci instansiya məhkəməsinin onun fəaliyyətinə aid faktlar üzrə qənaəti qeyri-düzgün olmaqla hər hansı sübutlara əsaslanmır.

27. 04 iyul 2003-cü ildə Apellyasiya Məhkəməsi şikayəti rədd etdi və birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxladı.

28. 29 oktyabr 2003-cü il tarixli yekun qərarı ilə Ali Məhkəmə aşağı məhkəmələrin qərarlarını qüvvədə saxladı.

29. Birliyin dövlət qeydiyyatı şəhadətnaməsi ləğv edildi və Birlik buraxıldı.

II. MÜVAFİQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. 01 sentyabr 2000-ci il tarixli Mülki Məcəllə

30. Mülki Məcəllənin 59-cu maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

M a d d ə 59 . Hüquqi şəxsin ləğvi

«59.2. Hüquqi şəxs aşağıdakı hallarda ləğv edilə bilər: ...

59.2.3. lazımi xüsusi icazə (lisenziya) olmadan fəaliyyət və ya qanunla qadağan edilmiş fəaliyyət həyata keçirildikdə və ya qanunvericilik digər şəkildə dəfələrlə və ya kobudcasına pozulduqda və ya ictimai birlik və ya fond onun nizamnamə məqsədlərinə zidd fəaliyyətlə müntəzəm məşğul olduqda, habelə bu Məcəllədə nəzərdə tutulan başqa hallarda məhkəmənin qərarı ilə.

59.3. Bu Məcəllənin 59.2-ci maddəsində göstərilən əsaslar üzrə hüquqi şəxsin ləğv edilməsi tələbini məhkəməyə qanunla bu cür tələb irəli sürmək hüququ verilmiş dövlət orqanı və ya yerli özünüidarə orqanı irəli sürə bilər. ...»

B. «Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar)» haqqında 13 iyun 2000-ci il tarixli Qanun («QHT haqqında» Qanun)

31. 1-ci maddə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

Maddə 1. Bu Qanunun məqsədi

«1.1. Bu Qanun ictimai birliklərin və fondların yaradılması və fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir.

1.2. Bu Qanunda «qeyri-hökumət təşkilatları» anlayışına ictimai birliklər və fondlar daxildir.

1.3. Bu Qanun hüquqi şəxslər kimi qeyri-hökumət təşkilatlarının yaradılmasını, fəaliyyətini, yenidən təşkil edilməsi və ləğv edilməsi qaydalarını, qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətini, idarə olunmasını, dövlət hakimiyyəti orqanları ilə münasibətlərini müəyyən edir.

1.4. Bu Qanun siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına, dini birliklərə, yerli özünüidarə orqanlarına və başqa qanunlarla tənzimlənən digər qeyri-hökumət təşkilatlarına şamil edilmir.»

32. Qanunun 2-ci maddəsinə əsasən, ictimai birlik təsis sənədlərində müəyyən olunmuş məqsədlərlə ümumi maraqlar əsasında birləşmiş bir neçə fiziki və (və ya) hüquqi şəxsin təşəbbüsü ilə yaradılmış könüllü, özünüidarəedən, öz fəaliyyətinin əsas məqsədi kimi gəlir əldə etməyi nəzərdə tutmayan və əldə edilən gəliri öz üzvləri arasında bölməyən qeyri-hökumət təşkilatdır.

33. IV Fəsil (22-24-cü maddələr) qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinə və əmlakına aid məsələləri tənzimləyir. Xüsusən, Qanunun 22.1-ci maddəsinə əsasən, qeyri-hökumət təşkilatı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qadağan olunmayan və qeyri-hökumət təşkilatının nizamnaməsində nəzərdə tutulan məqsədlərə zidd olmayan, ölkə daxilində və xaricdə hər hansı fəaliyyət növünü həyata keçirə bilər.

34. V Fəsil (25-27-ci maddələr) qeyri-hökumət təşkilatlarının idarə olunması haqqında qaydaları əks etdirir. Qanunun 25.1-ci maddəsi nəzərdə tutur ki, ictimai birliyin strukturu, tərkibi, idarəetmə orqanlarının səlahiyyəti, formalaşdırılma qaydası və onların səlahiyyət müddəti, qərar qəbul etmə və ictimai birliyin adından çıxış etmə qaydaları bu Qanun və digər qanunlara müvafiq olaraq ictimai birliyin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir. Xüsusən, ictimai birliyin ali idarəetmə orqanı ildə bir dəfədən az olmayaraq çağırılan Ümumi yığıncaqdır. Ümumi yığıncaq ictimai birliyin icra orqanının, təsisçilərdən birinin və ya üzvlərinin üçdə bir hissəsinin təşəbbüsü ilə çağırılır (25.2-25.3-cü maddələr). Ümumi yığıncağın səlahiyyətinə aşağıdakı məsələlərin həlli aiddir: (1) ictimai birliyin nizamnaməsinin qəbulu və ona dəyişikliklərin edilməsi; (2) ictimai birliyin əmlakının formalaşma və istifadə prinsiplərinin müəyyən edilməsi; (3) ictimai birliyin icra orqanlarının yaradılması və onların səlahiyyətlərinin vaxtından əvvəl dayandırılması; (4) illik hesabatın təsdiq edilməsi və sair (25.5-ci maddə). İctimai birliyin təsisçilərinə və üzvlərinə ümumi yığıncağın yeri və vaxtı haqqında ən azı 2 həftə əvvəl məlumat verilməlidir. Ümumi yığıncaq yalnız birlik üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə nizamnaməyə dəyişikliklər edə bilər. Ümumi yığıncağın qərarı yığıncaqda iştirak edən üzvlərin səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Hər bir üzv bir səsə malikdir (25.6-cı maddə). Ümumi yığıncaqda yazılı protokol aparılmalıdır. Protokol yığıncağın sədri və katibi tərəfindən imzalanır. Yığıncağın protokolu lazım gəldikdə bütün üzvlərə paylanmalıdır (25.7-ci maddə).

35. 31-ci maddə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

Maddə 31. Qeyri-hökumət təşkilatının məsuliyyəti

«31.1. Qeyri-hökumət təşkilatı bu Qanunun müddəalarından irəli gələn tələbləri pozduqda, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun şəkildə məsuliyyət daşıyır.

31.2. Bu Qanunun məqsədlərinə zidd olan hərəkətlərə yol verildiyi halda, qeyri-hökumət təşkilatına müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yazılı surətdə xəbərdarlıq edilə və ya pozuntuların aradan qaldırılması haqqında göstəriş verilə bilər.

31.3. Qeyri-hökumət təşkilatı həmin xəbərdarlıqdan və ya göstərişdən məhkəmə qaydasında şikayət vermək hüququna malikdir.

31.4. Qeyri-hökumət təşkilatına bir il ərzində ikidən çox yazılı surətdə xəbərdarlıq və ya pozuntuların aradan qaldırılması haqqında göstəriş verildiyi halda, qeyri-hökumət təşkilatı məhkəmənin qərarı ilə ləğv edilə bilər.»

C. Digər hüquq normaları

36. «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» 08 iyun 1999-cu il tarixli Qanunun («Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanun) 4-cü maddəsi, *inter alia*, nəzərdə tutur ki, ətraf mühit üzrə nəzarəti həyata keçirmək müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyəti daxilindədir. «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunun 7 və 73-cü maddələri ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qeyri-hökumət təşkilatlarının («QHT-lər») hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. Bu müddəaların mənasında, QHT-lərin hüquqlarının mahiyyəti ətraf mühit hüquqlarının mülki müdafiəsi, ətraf mühit

məsələləri üzrə ictimai müzakirələrin həvəsləndirilməsi və ətraf mühitlə bağlı hər hansı təhlükə və ya tətbiq olunan standartların pozulması haqqında müvafiq dövlət orqanlarını məlumatlandırmaqdan ibarətdir. QHT-lərin bu sahədə hüquqlarının əhatəsi özünə rəsmi yoxlamalar keçirməyi və ya müvafiq norma və standartların məcburi tətbiqini daxil etmir.

37. Eynilə, həmin Qanunun 7-ci maddəsi QHT-lərə, *inter alia*, hüquqlar verir ki, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə təklifləri müvafiq dövlət orqanlarına versin və ətraf mühit haqqında qanunların pozulması barədə sonuncuları məlumatlandırsın. QHT-lər ətraf mühit haqqında qanunların məcburi tətbiqi hüququna malik deyil.

38. «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» 15 dekabr 1992-ci il tarixli Qanunun 5.2-ci maddəsi siyasi partiyalara və QHT-lərə sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilə etməyi qadağan edir.

III. AVROPA ŞURASININ MÜVAFİQ SƏNƏDLƏRİ

39. Aşağıdakılar «Avropada qeyri-hökumət təşkilatlarının hüquqi statusu haqqında» Nazirlər Komitəsinin üzv Dövlətlərə CM/Rec(2007)14 sayılı Tövsiyəsindən çıxarışlardır:

«... 44. QHT-lərin hüquqi şəxs statusu yalnız onların üzvlərinin – və ya qeyri-üzvlük əsasında fəaliyyət göstərən QHT-lərdə onların idarəetmə orqanının könüllü hərəkəti ilə – yaxud da müflisləşmə, davamlı fəaliyyətsizliyi və ya ciddi fəaliyyət pozuntuları halında xitam oluna bilər. ...

46. Üzvlük əsasında fəaliyyət göstərən QHT-lərin idarə olunması üçün məsuliyyətli şəxslər seçilməli və ya ali idarəetmə orqanı, yaxud onun səlahiyyət verdiyi başqa orqan tərəfindən təyin edilməlidir. Qeyri-üzvlük əsasında fəaliyyət göstərən QHT-lərin rəhbərliyi onların nizamnamələrinə müvafiq olaraq təyin edilməlidir.

47. QHT-lər təmin etməlidirlər ki, onların rəhbərliyi və qərar qəbul edən orqanları nizamnamələrinə uyğundur, lakin, onlar öz məqsədlərinə nail olunması üçün hazırlıqları müəyyən etməyə azaddırlar. Xüsusən, QHT-lər öz daxili strukturunu və ya qaydalarını dəyişmək üçün dövlət orqanından icazə almalı deyil.

48. Vəzifəli şəxslərin təyin olunması, seçilməsi və ya dəyişdirilməsi və ... üzvlərin qəbulu və çıxarılması müvafiq QHT-lərə aid olan məsələdir. ...

67. QHT-lərin fəaliyyəti, bunun əksini sübut edən hallar olmadıqda, qanuni hesab olunmalıdır.

68. Tələblərin məruzə edilməsinə riayət olunmadıqda və ya qanunun ciddi pozuntularının baş verdiyi və ya baş verəcəyinə ehtimal üçün ciddi əsaslar olduqda, öz kitablarını, qeydlərini və fəaliyyətləri barədə məlumatları nəzarət orqanının təftişinə təqdim etmək tələb oluna bilər. ...

70. QHT-lərə tətbiq olunan qanuni tələblərin ciddi pozuntusunun müəyyən edilməsi və ya bunun baş verməsinə əsaslı ehtimalların olduğu istisna olmaqla, QHT-lərin fəaliyyətinə kənardan hər hansı müdaxilə yolverilməzdir. ...

72. Əksər hallarda, tətbiq olunan qanuni tələblərin (o cümlədən hüquqi şəxs statusunun əldə olunmasına aid) pozulması üçün QHT-lərə qarşı lazımi sanksiyalar yalnız işlərinin düzəldilməsi tələbindən və/və ya onları və/və ya buna birbaşa məsuliyyət daşıyan fərdi şəxsləri inzibati, mülki, yaxud da cinayət məsuliyyətinə cəlb etməkdən ibarət ola bilər.

...

74. QHT-nin ləğvi ... 44-cü paragrafda göstərilən əsasların mövcudluğuna dair əhəmiyyətli sübutlar olduqda, yalnız məhkəmənin qərarı ilə mümkündür. Belə qərardan çevik şikayət etmək imkanı olmalıdır.»

IV. MÜQAYISƏLİ HÜQUQ

40. Avropa Şurasına 47 üzv Dövlətdən 25-nin müvafiq qanunvericiliyinin müqayisəli öyrənilməsi göstərir ki, QHT üzvlük və ya qeyri-üzvlük əsasında fəaliyyət göstərə və birlik, fond, trest, xeyriyyə cəmiyyəti və ya hətta şirkət kimi daxili hüquqi sistemdə tətbiq olunan hüquqi formaları əldə edə bilər. Düzgünlüyün yoxlanılmasının və QHT-nin məruz qalacağı nəzarətin dərəcəsinin müəyyən edilməsində həlledici məqam ondan ibarətdir ki, müvafiq təşkilat hüquqi qeydiyyatdan keçsin və hüquqi şəxs statusuna malik olsun. Adətən, qeydiyyatdan keçməmiş birliklər özünüidarə etmənin daha geniş mülahizəsinə malik olur və qanunsuz, yaxud da ictimai qaydaya zərər yetirən hərəkətlərə yol vermədikdə, müdaxiləyə məruz qalmır. Digər tərəfdən, hüquqi qeydiyyatdan keçmiş QHT-lər daha dar məhdudlaşdırılmış qaydalara məruz qalır və uyğunsuzluq halında ləğv olunma və ya başqa sanksiyalarla üzləşə bilər.

41. Görünür ki, bir neçə Dövlətlərdə QHT, müəyyən hallarda, ya xüsusən, daxili idarəetməni daxili qanunvericiliyin tələblərinə uyğun yerinə yetirmədikdə və ya daha ümumi şəkildə, öz nizamnaməsinə riayət etmədikdə, buraxıla bilər. Bu kateqoriyadan olan ölkələr sırasında aşağıdakılardır: (i) Avstriyada, birlik, *inter alia*, fəaliyyət sahəsini aşdıqda və ya öz nizamnamə qaydalarına riayət etmədikdə, səlahiyyətli dövlət orqanının qərarı ilə buraxıla bilər; (ii) Çexiya Respublikasında, fondlar, ianə fondları və ictimai fayda korporasiyaları öz nizamnamələrinə və ya daxili qanunvericiliyə riayət etmədiyi üçün buraxıla bilərlər (lakin birliklər öz daxili idarəçiliyini həyata keçirmədiyinə görə buraxıla bilməz); (iii) Finlandiyada, məhkəmə müvafiq dövlət orqanının və ya birlik üzvünün iddiası əsasında birliyi o halda buraxa bilər ki, o, əhəmiyyətli şəkildə qanuna və ya öz qaydalarında göstərilmiş məqsədlərə qarşı hərəkət etsin; (iv) Macarıstanda, məhkəmələr mülki cəmiyyətin buraxılmasını o halda elan edə bilər ki, o, ən azı bir il ərzində fəaliyyət göstərməsin və ya onun üzvlərinin sayı qanunda göstərilmiş saydan həmişə az olsun; (v) İtaliyada, səlahiyyətli hökumət orqanları təsisatları o halda buraxa bilər ki, onlar qanuni şəkildə və nizamnamələrinə uyğun fəaliyyət göstərməsin; (vi) Lüksemburqda, birliklər yönəldikləri məqsədlərə riayət etmədikdə və ya öz nizamnamələrini və ya qanunu kobud pozduqda buraxıla bilər; və təsisatlar təsis olunduqları məqsədə artıq riayət etmədikləri üçün buraxıla bilər; (vii) Maltada, ictimai təşkilat qeydiyyatdan çıxarıla və/və ya fəaliyyətini tam və ya qismən daimi şəkildə dayandıran müvəqqəti dayandırma əmrini o halda ala bilər ki, sözügedən təşkilat öz nizamnaməsinə və ya qanuna riayət etməsin; (viii) Niderlandda, regional məhkəmə birliyi və ya təsisatı, *inter alia*, o əsasla buraxa bilər ki, onun nizamnaməsi qanunun tələblərinə uyğun olmasın və ya onun hərəkətləri özünün qaydalarına zidd olsun; (ix) Polşada, birliklərin qanuna zidd fəaliyyəti və ya öz nizamnamələrini pozması aşkar olunduqda, məhkəmə onları buraxa bilər; (x) Rumıniyada, müvafiq qanun nəzərdə tutur ki, bir ildən artıq müddətdə ümumi yığıncağın və ya idarə heyətinin iclasının keçirilməməsi hüquqi ləğv etmə ilə nəticələnir; (xi) Rusiyada, birlik daxili qanunvericiliyin tələblərini təkrarən və ciddi pozduqda ləğv oluna bilər; (xii) Slovakiyada, məhkəmələr qeyri-kommersiya təşkilatlarını, fondları, qeyri-investisiya fondlarını və birlikləri daxili idarəetməyə aid daxili qanunları pozduğu üçün ləğv edə bilər; və (xiii) Türkiyədə, Mülki Məcəllə nəzərdə tutur ki, birliklər, *inter alia*, ona görə ləğv oluna bilər ki, qanunla tələb olunan daxili orqanları yaratmasın, qanunla müəyyən olunmuş müddətlərdə birinci ümumi yığıncağı keçirməsin və ya sonrakı ümumi yığıncaqları mütəmadi toplamasın.

42. Bir neçə başqa üzv Dövlətlərdə QHT daxili qanunvericiliyin və ya öz nizamnaməsinin tələblərinə müvafiq olaraq daxili idarəetməni keçirmədiyinə görə məcburi ləğv etməyə məruz qala bilməz (baxmayaraq ki, hakimiyyət orqanları QHT-ni, *inter alia*, qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olduğu və ya məqsədləri və hərəkətləri ictimai qaydanı pozduğu üçün ləğv edə bilər). Bu kateqoriyadan olan ölkələrə Bolqarıstan, Birləşmiş Krallıq (İngiltərə və Uels), Estoniya, Fransa, Almaniya, İrlandiya, Latviya, Portuqaliya, Sloveniya, İspaniya, İsveç və Ukrayna daxildir.

43. Müxtəlif uyğunsuzluqlara görə QHT-lərin üzərinə qoyula bilən alternativ sanksiyaların (məcburi ləğv etməkdən başqa) dairəsinə gəldikdə, onlara aiddir: (i) cərimələr (Avstriya, Malta, Rusiya, Slovakiya, Sloveniya, Türkiyə və Ukrayna); (ii) fəaliyyətin dayandırılması (Finlandiya, Macarıstan, Malta, Rusiya, Slovakiya, Türkiyə və Ukrayna); (iii) təşkilatın daxili nizamnaməsinə və ya tətbiq olunan qanunvericiliyə zidd olan qərarın etibarsız sayılması (Estoniya, Macarıstan, İtaliya, Latviya və Polşa); rəhbərlərin vəzifədən azad olunması (İtaliya və fondlara aid Lüksemburq); və (v) xüsusi reyestrə çıxarılma və vergi faydaları kimi birliyin imtiyazlarının geri götürülməsi (Bolqarıstan, İngiltərə və Uels (xeyriyyə statusunun itirilməsi), İrlandiya, Portuqaliya və İspaniya).

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 11-ci MADDƏSİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

44. Ərizəçilər şikayət etmişlər ki, Birliyin məcburi ləğvi onların Konvensiyanın aşağıdakıları nəzərdə tutan 11-ci maddəsində təsbit olunmuş birləşmək azadlığı hüququnu pozmuşdur:

«1. Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ var.

2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iqtisadın və cinayətin qarşısını almaq, sağlamlığın və mədəniyyətin mühafizəsi və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa heç bir məhdudiyyətlər qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyyətlər qoyulmasına mane olmur.»

A. Tərəflərin dəlilləri

45. Hökumət bildirib ki, ərizəçilərin birləşmək azadlığı hüququna müdaxilə əlçatan və gözlənilən olan daxili qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuşdur. Birliyin Nazirlik tərəfindən xəbərdarlıqların edilməsinə gətirib çıxarmış hərəkət və hərəkətsizliyi ictimai birliklər daxil olmaqla, qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərə tətbiq olunan qanuni tələblərə açıq-aşkar zidd olmuşdur. Belə pozuntuların nəticəsində Birliyin ləğvinin mümkünlüyü də daxili qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş və gözlənilən olmuşdur. Bununla bağlı, Hökumət qeyd edib ki, bir təqvim ili ərzində Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən edilmiş ən azı üç xəbərdarlıqdan sonra öz fəaliyyətini daxili qanunvericiliyə davamlı olaraq uyğunlaşdırmayan Birliyə qarşı məcburi ləğv etmə müvafiq vaxtda tətbiq olunan daxili qanunvericiliyə əsasən mümkün olan yeganə sanksiya olmuşdur.

46. Hökumət bildirib ki, müdaxilə Birliyin idarə olunmasında iştirak etmək hüququndan məhrum olmuş Birlik üzvlərinin hüquqları, eləcə də Birliyin qanunsuz fəaliyyəti ilə toxunulmuş üçüncü şəxslərin hüquqları kimi, «başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi» üzrə qanuni məqsədə yönəlmişdir.

47. Nəhayət, Hökumət bildirib ki, müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri olmuşdur. Birliyin fəaliyyəti uzun müddət ərzində daxili qanunvericiliyə zidd olmuş (ən azı 1997-ci ildə birinci xəbərdarlığın edilməsindən sonra) və bu müddətdə təkrar xəbərdarlıqlara baxmayaraq, o, vəziyyəti düzəltmək üçün hər hansı addımlar atmamışdır. Belə olan halda, ərizəçilərin hüquqlarına müdaxiləyə haqq qazandıran «təzyiqli ictimai zərurət» mövcud olmuşdur.

48. Ərizəçilər iddia ediblər ki, müdaxilə qanunla nəzərdə tutulmamışdır, ona görə ki, «QHT haqqında» Qanun qeyri-müəyyən və qeyri-dəqiq olmaqla, ictimai birliyə xəbərdarlıqlar etmək üzrə Ədliyyə Nazirliyinə qeyri-məhdud mülahizə verməklə, belə mülahizənin əhatəsini aydın surətdə göstərməmişdir. Belə vəziyyət Nazirliyə icazə verib ki, cüzi olsa belə, «QHT haqqında» Qanunun tələblərinin pozuntusu hesab etdiyi hər hansı məsələ üzrə Birliyin ləğvinə tələb etsin. Buna görə, «QHT haqqında» Qanun kifayətedici dəqiqliklə ifadə olunmamışdır, bu isə, Birliyin məcburi ləğvinə

səbəb ola bilən spesifik hərəkət (və ya hərəkətsizliyi) gözləməyi əsaslı şəkildə mümkünsüz etmişdir.

49. Ərizəçilər bildiriblər ki, Birliyin rəhbərliyinə aid qanuni tələblərin iddia edilən pozuntusu ilə bağlı Nazirliyin qeydləri əsassızdır. Xüsusən, Birliyin ümumi yığıncağı 26 avqust 2002-ci ildə toplanmışdır. Bu iclas Birliyin Nizamnaməsinin və daxili qanunvericiliyin tələblərinə uyğun keçirilmişdir. Birliyin bütün üzvləri ümumi yığıncaq barədə əvvəlcədən məlumatlandırılmışlar; bununla da, Birliyin idarə olunmasında onların hüquqlarına hörmətlə yanaşılmışdır. Birliyin yerli şöbələrinin bərabər şəkildə təmsil olunmadıqlarına dair Nazirliyin qeydinə gəldikdə isə, ərizəçilər qeyd etmişlər ki, bu əsassız və məntiqsizdir, ona görə ki, hər şöbədə üzvlərin sayı bərabər olmamış və buna görə, bərabər təmsilçiliyi təmin etmək mümkünsüz olmuşdur.

50. Ərizəçilər daha sonra iddia ediblər ki, Birliyə qarşı qalan ittihamlar, yəni fəaliyyətinin əsas məqsədlərinə qarşı qanunsuz hərəkətlərlə məşğul olması barədə dəlillər tam əsassızdır və hər hansı sübutla təsdiq olunmur. İstər Ədliyyə Nazirliyi, istərsə də daxili məhkəmələr heç vaxt Birliyin iddia olunan qanunsuz hərəkətləri ilə hüquqları pozulmuş şirkət və ya şəxsləri hətta adlandırmamışlar. Birlik tərəfindən «üzvlük haqqı adı ilə» qanunsuz pul toplamağı və ya şirkətlərin qanunsuz ətraf mühit yoxlamalarını keçirməyə cəhd etməsini iddia edən hər hansı üçüncü şəxslər tərəfindən heç bir şikayət verilməmişdir. Birliyə aid olan hansı konkret şəxslərin belə fəaliyyətlə məşğul olduğu göstərilməmişdir. Bundan başqa, belə qanunsuz fəaliyyətin daxili qanunvericiliyə əsasən cinayət məsuliyyətinə səbəb olduğunu nəzərə alaraq, Birliyin heç bir üzvü və ya Birliyə aid olan başqa şəxs bu iddialarla bağlı heç vaxt ittiham olunmamışdır.

51. Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, ərizəçilər belə nəticəyə gəlmişlər ki, Birliyin ləğvi barədə qərar qanunsuz olmuşdur, ona görə ki, birləşmək azadlığına belə müdaxilə üçün əhəmiyyətli əsaslar olmamışdır. İctimai birliyin daxili idarəçiliyinə aid qaydaların bəzi pozuntularına Birlik tərəfindən yol verilə belə, hazırkı işdəki müdaxilə yönəlmiş məqsədlərə qeyri-mütənasib olmuş və buna görə, demokratik cəmiyyətdə zəruri olmamışdır.

B. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

1. Birləşmək azadlığı barədə Məhkəmənin presedent-hüququndakı ümumi prinsiplər

52. Birlik təsis etmək hüququ Konvensiyanın 11-ci maddəsində təsbit olunmuş hüququn ayrılmaz hissəsidir. Vətəndaşların ümumi maraqlar sahəsində kollektiv şəkildə hərəkət etmək üçün hüquqi şəxs təsis etmək imkanı birləşmək azadlığı hüququnun ən vacib aspektlərindən biridir. Bu olmadan həmin hüquq öz mənasını itirmiş olur. Milli qanunvericiliyin bu hüququ ifadə etmək tərzini və hakimiyyət orqanları tərəfindən onun praktiki tətbiqi müvafiq ölkədə demokratiyanın vəziyyətini əks etdirir. Əlbəttə, Dövlətlər birliklərin məqsəd və fəaliyyətlərinin qanunvericilikdəki qaydalara uyğun olduğuna özlərini əmin etmək hüququna malikdirlər, lakin, onlar bunu Konvensiya ilə öz üzvlərinə götürdükləri öhdəliklərə uyğun tərzdə etməlidirlər və bu məsələ Konvensiya institutları tərəfindən yoxlanılmaya məruz qala bilər (baxın, *Sidiropulos və başqaları Yunanıstana qarşı*, 10 iyul 1998-ci il, § 40, *Qərar və Qərardaların Hesabatı* 1998-VI).

53. Konvensiyanın 11-ci maddəsinin kontekstində plüralizmin və demokratiyanın təmin olunmasında siyasi partiyaların oynadıqları əsas rola Məhkəmə tərəfindən istinad olunması ilə yanaşı, başqa məqsədlər üçün təsis olunmuş birliklər də demokratiyanın düzgün işləməsi üçün vacibdir. Plüralizm də mədəni ənənələrin müxtəlifliyi və dinamikası, etnik və mədəni fərqlər, dini etiqadlar, artistik, ədəbi və sosial-iqtisadi fikirlər və konsepsiyaların əsl tanınması və onlara riayət edilməsi üzərində qurulur. Müxtəlif cür insanların və qrupların harmonik şəkildə qarşılıqlı fəaliyyəti sosial razılığa nail olunması üçün əsas rol oynayır. Təbii olan yalnız odur ki, mülki cəmiyyətin sağlam şəkildə işlədiyi yerdə, vətəndaşların demokratik prosesdə iştirakı geniş həddə bir-biri ilə inteqrasiya oluna və ümumi məqsədlərə kollektiv yönələ bildikləri birliklərə mənsubiyyət vasitəsi ilə nail olunur (baxın, *Qorzelik və digərləri Polşaya qarşı* (BP), № 44158/98, § 92, 17 fevral 2004-cü il; *Xilaskra Ordunun Moskva Şöbəsi Rusiyaya qarşı*, № 72881/01, § 61, İHAM 2006-...; və *Ceçev Bolqarıstana qarşı*, № 57045/00, § 35, 21 iyun 2007-ci il).

2. Müdaxilənin olub-olmamasına dair

54. Tərəflər mübahisələndirməyiblər ki, Birliyin ləğvi ərizəçilərin birləşmək azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxiləni təşkil etmişdir. Məhkəmə həmin mövqeyi bölüşür.

3. Müdaxilənin əsaslı olub-olmamasına dair

55. «Qanunla nəzərdə tutulmadığı», Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bir və ya daha çox məqsədlərə yönəlmədiyi və bu məqsədlərə nail olmaq üçün «demokratik cəmiyyətdə zəruri» olmadığı halda, belə müdaxilə Konvensiyanın 11-ci maddəsinin pozuntusunu təşkil etmiş olar.

(a) «Qanunla nəzərdə tutulmuş»

56. Konvensiyanın 8-11-ci maddələrində «qanunla nəzərdə tutulmuş» və «qanuna uyğun» ifadələri yalnız onu tələb etmir ki, mübahisəli tədbir daxili qanunvericilikdə müəyyən əsasla malik olsun, həmçinin, sözügedən qanunun keyfiyyətinə aid olunur. Qanun müvafiq şəxslərə aid əlçatan olmalı və zərurət olduqda, lazımi məsləhətlə onlara kifayətedici dəqiqliklə imkan verməlidir ki, mövcud hallarda əsaslı olan dərəcədə müvafiq hərəkətin səbəb ola biləcəyi nəticələri qabaqcadan görsünlər (baxın, bir çox digər mənbələrlə yanaşı, *Maestri İtaliyaya qarşı* (BP), № 39748/98, § 30, İHAM 2004-I).

57. Daxili qanunvericiliyin bu tələblərə cavab verməsi üçün, o, Konvensiya ilə təmin olunmuş hüquqlara dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən qanunsuz müdaxilələrə qarşı hüquqi müdafiə tədbirlərini təqdim etməlidir. Fundamental hüquqlara aid məsələlərdə Konvensiya ilə qorunan əsas demokratik cəmiyyət prinsiplərindən biri olan qanunun aliliyinə zidd olar ki, icra hakimiyyətinə qeyri-məhdud hakimiyyətdə ifadə olunan şərtlər hüquqi mülahizə kimi təqdim edilsin. Nəticə etibarilə, qanun kifayətedici aydınlıqla hər hansı belə mülahizənin əhatəsini və onun həyata keçirilməsi tərzini göstərməlidir (baxın, *Həsən və Çauş Bolqarıstana qarşı* (BP), № 30985/96, § 84, İHAM 2000-XI).

58. Lakin qanunların hazırlanmasında mütləq dəqiqliyə nail olmaq mümkün deyildir və onlardan bir çoxu qaçılmaz olaraq daha az və ya daha çox qeyri-müəyyən terminlərlə ifadə olunur. Daxili qanunvericilikdən tələb olunan dəqiqliyin dərəcəsi müəyyən dərəcədə müvafiq üsulun məzmunundan və onun əhatə etməli olduğu sahədən asılı olur (baxın, *Haşman və Harrup Birləşmiş Krallığa qarşı* (BP), № 25594/94, § İHAM 1999-VIII).

59. Ərizəçilər mübahisələndirməyiblər ki, qoyulmuş sanksiya daxili qanunvericilikdəki əsasla malik olmuş («QHT haqqında» Qanun) və sözügedən qanun əlçatan olmuşdur. Lakin ərizəçilər iddia etmişlər ki, o, «keyfiyyətli qanun» tələbinə cavab verməyib, ona görə ki, nəticələri ilə bağlı gözlənilən olmadıqınadək çox qeyri-müəyyən olmuşdur.

60. «QHT haqqında» Qanunun 31.4-cü maddəsi nəzərdə tutub ki, nəzarət orqanı (Ədliyyə Nazirliyi) tərəfindən bir təqvim ili ərzində ikidən artıq xəbərdarlıqların Birlik tərəfindən alındığı təqdirdə, onun məhkəmə qərarı ilə ləğvi mümkündür. Buna görə, Məhkəmə qəbul edir ki, Birliyin üzərinə qoyulmuş sanksiya daxili qanunvericilikdə aydın əsasla malik olmuş və bu qanun əlçatan olmuşdur.

61. Lakin gözlənilənlik məsələsinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, «QHT haqqında» Qanunun müddəaları nəticə etibarilə Birliyin ləğv olunmasına gətirib çıxaran xəbərdarlıqların Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən edilməsinə əsaslarla bağlı dəqiqlikdən uzaq olmuşdur. «QHT haqqında» Qanunun 31.2-ci maddəsi Ədliyyə Nazirliyinə səlahiyyət verib ki, fəaliyyətlərini həmin Qanunun «məqsədlərinə uyğun olmayan» hesab etdiyi halda, ictimai birliklər daxil olmaqla, qeyri-hökumət təşkilatlarına xəbərdarlıqlar etsin. «QHT haqqında» Qanunun 1-ci maddəsinə əsasən, onun məqsədləri, *inter alia*, ictimai birliklərin təsis olunması, idarə edilməsi və fəaliyyət əhatəsinin prinsipləri və qaydalarının ümumi tənzimlənməsini daxil etdirir. Bu anlayış, mahiyyət etibarilə, Birliyin mövcudluğu və fəaliyyətinə aid olan məsələlərin qeyri-məhdud dairəsini əhatə edən kimi görünür.

62. Məhkəmə ərizəçilərlə razılaşır ki, yuxarıdakı müddəalar ümumi terminlərlə ifadə olunub və geniş təfsirə səbəb ola bilər. Hökumət bu müddəaların spesifik təfsirini təqdim edə bilən daxili məhkəmə işlərinin hər hansı misalını göstərməmişdir. Belə olan halda, «QHT haqqında» Qanun

Ədliyyə Nazirliyinə Birliyin mövcudluğuna aid hər hansı məsələyə müdaxilə etmək üzrə çox geniş mülahizəni vermişdir. Belə vəziyyət birliklər üçün onların etdiyi məhz hansı hərəkətlərin Nazirlik tərəfindən «QHT haqqında» Qanunun «məqsədləri ilə uyğun olmayan» kimi qiymətləndirilməsini əvvəlcədən gözləməyi çətinləşdirib.

63. Bu vəziyyət o faktla kəskinləşdirilib ki, «QHT haqqında» Qanunun «məqsədləri ilə uyğun olmayan» fəaliyyətlə məşğul olan birliklərə qarşı daxili qanunvericiliyə əsasən tətbiq olunan yeganə mümkün sanksiya onların məcburi ləğvi olmuşdur. Məhkəmənin qənaətinə görə, bu, Birliyə aid mümkün sanksiyalardan ən ağırıdır və bununla da, çox ciddi səhvlərə həddən artıq müstəsna hallarda tətbiq olunmalıdır. Buna görə, daxili qanunvericilik bu sanksiyaların tətbiq olunduğu halları daha dəqiq məhdudlaşdırmalıdır.

64. Məhkəmə, həmçinin qeyd edir ki, «QHT haqqında» Qanun sui-istifadə və özbaşınalıq təhlükəsinə qarşı kifayətedici təminatları təmin etmək üçün birliklərin daxili idarəçiliyi və fəaliyyətinə müdaxilə etmək üzrə Ədliyyə Nazirliyinin səlahiyyətinin əhatəsi və dairəsini tənzimləyən təfəssilatlı qaydaları və ya, *inter alia*, Nazirlik tərəfindən yoxlamaların keçirilməsi prosedurunun, yaxud da müəyyən olunmuş hər hansı çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün ictimai birliklərə verilmiş müddəti əks etdirməmişdir (baxın, həmçinin, aşağıda 77-ci paragrafa).

65. Yuxarıda göstərilənlər özlüyündə mötəbər tərzdə göstərir ki, «QHT haqqında» Qanunun müddəaları «keyfiyyətli qanunun» tələbinə cavab vermir, bu isə, müdaxilənin qanunla nəzərdə tutulmadığı əsasında Konvensiyanın 11-ci maddəsinin pozuntusunun müəyyən edilməsi üçün kifayətdir. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, bu məsələlər müdaxilənin demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmadığına dair daha geniş məsələ ilə sıx əlaqəlidir. Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı işin hallarında insan hüquqlarına hörmət sonuncu məsələni də araşdırmağı ondan tələb edir. Bunu, eləcə də aşağıda 70-91-ci paragraflardakı təhlilini nəzərə alaraq, Məhkəmə, «QHT haqqında» Qanunun müvafiq müddəalarının ifadəsinin Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 2-ci bəndinin mənasında «keyfiyyətli qanunun» tələbinə cavab verib-vermədiyini araşdırmağı zəruri hesab etmir.

(b) «Qanuni məqsəd»

66. Sonrakı təhlillərin məqsədləri üçün Məhkəmə Hökumətin qənaətinə qəbul etməyə hazırdır ki, müdaxilə «başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi» məqsədinə yönəlmişdir.

(c) «Demokratik cəmiyyətdə zəruri»

(i) Ümumi prinsiplər

67. Məhkəmə təkrar edir ki, birləşmək azadlığında istisnalar dəqiq müəyyənləşdirilməli və bu azadlığa məhdudiyyətləri yalnız inandırıcı və əhəmiyyətli səbəblər əsaslandırma bilər. Hər hansı müdaxilə «təzyiqli ictimai zərurətə» uyğun olmalıdır; buna görə, «zəruri» anlayışı «faydalı» və ya «arzu olunan» kimi ifadələrin elastikliyinə malik deyildir. Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 2-ci bəndinin mənasında zərurətin mövcud olub-olmadığının müəyyən edilməsində, Dövlətlər yalnız məhdud mülahizə həddinə malikdir və bu mülahizə həm qanunu, həm də onu tətbiq edən qərarları, o cümlədən müstəqil məhkəmələrin qəbul etdikləri qərarları əhatə edən hərtərəfli Avropa nəzarəti ilə «əl-ələ» gedir (baxın, digər mənbələrlə yanaşı, yuxarıda göstərilmiş, *Qorzelik* və *digərləri*, § 95, və *Sidiropulos*, § 40).

68. Məhkəmə öz araşdırmasını həyata keçirərkən, onun vəzifəsi öz mövqeyi ilə müvafiq milli hakimiyyət orqanlarının əvəzləşdirmək deyil, ancaq mülahizələrini həyata keçirərkən qəbul etdikləri qərarlarına yenidən baxmaqdan ibarətdir. Bu onu nəzərdə tutmur ki, Məhkəmə, özünü cavabdeh Dövlətin öz mülahizəsini əsaslı, diqqətli və vicdanlı həyata keçirib-keçirməməsinin yoxlanılması ilə məhdudlaşdırmalıdır; o, şikayət olunan müdaxiləyə işin bütün halları baxımından yanaşmalı və onun «yönəlmiş qanuni məqsədə mütənəsib» olub-olmamasını və ona haqq qazandırmaq üçün milli hakimiyyət orqanlarının gətirdikləri səbəblərin «əhəmiyyətli və kifayətedici» olub-olmadığını müəyyən etməlidir. Bunu edərkən, Məhkəmə özünü əmin etməlidir ki, milli hakimiyyət orqanları Konvensiyada təsbit olunmuş prinsiplərə uyğun olan standartları tətbiq etmiş və öz qərarlarını müvafiq faktların məqbul qiymətləndirilməsində əsaslandırıb (həmin yerdə; baxın, həmçinin, *Türkiyənin Birləşmiş Kommunist Partiyası və digərləri Türkiyəyə qarşı*, 30 yanvar

1998-ci il, § 47, *Hesabatlar 1998-I, və Birləşmiş Makedoniyanın İlindən Təşkilatı və digərləri Bolqarıstana qarşı*, № 59491/00, § 62, 19 yanvar 2006-cı il).

(ii) *Bu prinsiplərin hazırkı işə tətbiqi*

69. Məhkəmə qeyd edir ki, daxili hakimiyyət orqanları və Hökumət müdaxiləni əsaslandırان dəlillər kimi iki qrup dəlilə istinad etmişlər (baxın, yuxarıda 23-24-cü paragraflar). Bu mənada, Məhkəmə cavab olaraq bu əsasları yoxlayacaq.

(a) *Daxili rəhbərlik haqqında qanuni tələblərin pozulması*

70. Birliyin ləğvi üçün buna əsaslanaraq, Ədliyyə Nazirliyi və daxili məhkəmələr, *inter alia*, hesab etmişlər ki, Birlik təqribən yeddi il ərzində ümumi yığıncağını keçirməmiş, 26 avqust 2002-ci ildə nəticə etibarilə keçirilmiş ümumi yığıncaqda üzvlərin bərabər təmsilçiliyi təmin edilməmiş, və Birlik üzvlərinin düzgün qeydiyyatını aparmamışdır.

71. Bu qənaətlərdən birinə aid, hazırkı işdə mübahisələndirilmir ki, Birlik öz üzvlərinin ümumi yığıncağını təxminən yeddi il müddətində, 1995-ci ilin avqustundan 2002-ci ilin avqustunadək keçirməmişdir. Bununla da, o, ümumi yığıncağın ən azı beş ildə bir dəfə keçirilməsini nəzərdə tutan öz Nizamnaməsinin və ümumi yığıncağın ildə bir dəfə keçirilməsini nəzərdə tutan daxili qanunvericiliyin tələblərini pozmuşdur. Digər qənaətlərə gəldikdə, burada vəziyyət daha az aydındır və Məhkəmə bu məsələlərə aşağıda qayıtmalı olacaq.

72. Ümumiyyətlə, Məhkəmə qəbul edir ki, müəyyən işlərdə, Birlik tərəfindən onun təsis olunmasına, fəaliyyətinə və ya daxili təşkilatı strukturuna tətbiq olunan əsaslı qanuni tələblərə riayət edilməməsi halında, Dövlətlərin mülahizə həddi mütənasiblik şərtinə əməl etməklə, birləşmək azadlığına müdaxilə etmək hüququnu verir (baxın, *mutatis mutandis, Ertan və digərləri Türkiyəyə qarşı* (qərardad), № 57898/00, 21 mart 2006-cı il). Bununla bağlı, Məhkəmə qeyd edir ki, daxili korporativ hüququn toxunulduğunu nəzərə alaraq, fərdi şəxslərin birləşmək azadlığı Dövlətlərə maneə törətmir ki, öz qanunvericiliklərində korporativ idarəçilik və rəhbərlik üzrə qaydaları və tələbləri təsbit etsin və qeydiyyatdan keçmiş hüquqi şəxslər tərəfindən bu qayda və tələblərə riayət olunmasına nəzarət etsin. Əslində, Avropa Şurasına bir çox üzv Dövlətlərin daxili hüquqları tənzimləmə dərəcələrində müxtəlif olmaqla, belə qayda və tələbləri nəzərdə tutur (baxın, yuxarıda 40-43-cü paragraflar). Məhkəmə, qeyri-kommersiya hüquqi şəxs kimi dövlət qeydiyyatı üçün uyğun gəlmək məqsədilə birliklərin cavab verməli olduğu korporativ hüquqi formalara (eləcə də, birliklərin daxili idarəçilik strukturlarına) aid müəyyən formal tələblərin Azərbaycan qanunvericiliyində əks olunmasında bir problem görmür.

73. Buna görə, ictimai birliklərin müəyyən idarəedici orqanlara malik olmasına və daha konkret olaraq, üzvlərinin ümumi yığıncağının mütəmadi keçirilməli olduğuna dair formal tələblərə gəldikdə, Məhkəmə, bunu özlüyündə birləşmək azadlığına lazımsız müdaxilə kimi qiymətləndirmir. Bu tələb, *inter alia*, birlik üzvlərinin idarə etmədə və birliyin fəaliyyətində birbaşa iştirak etmək hüququnu təmin edir. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, bu tələb üzvlərin hüquqlarına və daxili nəzarətə, eləcə də idarəetmə mexanizmlərinə aid digər tələblərlə birgə qeyri-kommersiya təsisatları tərəfindən hüquqi şəxs statusundan və iqtisadi imtiyazlardan mümkün hər hansı sui-istifadənin qarşısını almağa yönəlmişdir.

74. Hazırkı işin spesifik hallarına qayıdarkən, Məhkəmə daxili idarəetmə üzrə qanuni tələblərin iddia olunan pozuntusuna dair daxili hakimiyyət orqanlarının qənaətlərinin əsaslı olub-olmamasının və bununla da tətbiq olunmuş sanksiyaya haqq qazandımağa kifayət edib-etməməsinin qiymətləndirilməsini zəruri hesab edir. Bu qiymətləndirməni etdikdən sonra, Məhkəmə, aşağıdakı səbəblərə görə əmin deyildir ki, sözügedən müdaxiləyə haqq qazandıran əhəmiyyətli səbəblər mövcud olmuş və bu müdaxilə yönəlmiş qanuni məqsədə mütənasib olmuşdur.

75. Əvvəla, Məhkəmə bildirir ki, həqiqətən yeddi il ərzində Birlik tərəfindən üzvlərinin ümumi yığıncağının keçirilməməsi yalnız daxili qanunvericiliyin deyil, həm də Birliyin öz Nizamnaməsinin tələblərinin əsassız pozuntusunu təşkil etmişdir. Bundan başqa, ləğv edildiyi vaxtda Birlik həтта öz Nizamnaməsinin həmin anda artıq iki il ərzində qüvvədə olmuş «QHT haqqında» Qanunun tələblərinə uyğunlaşdırmamışdır. Bu pozuntuları törədərək, Birlik özünü açıq-aşkar sanksiyalar təhlükəsinin mövcud olduğu vəziyyətə salmışdır. Müvafiq olaraq, 72-74-cü paragraflardakı mülahizələr baxımından, Məhkəmə müəyyən edə bilmir ki, daxili hakimiyyət orqanları tərəfindən

bu pozuntulara reaksiya vermək və korporativ idarəetmə haqqında qanunvericiliyin formal tələblərinə riayət olunmasını təmin etmək düzgün olmamışdır.

76. Buna baxmayaraq, məcburi ləğv etmə sanksiyasının tətbiqinə dair hakimiyyət orqanlarının sonrakı qərarının əsaslı və müənasib olub-olmamasını qiymətləndirərkən, nəzərə alınmaya bilməz ki, Ədliyyə Nazirliyinin 10 sentyabr 2002-ci il tarixli ilk xəbərdarlığından həтта əvvəl, 26 avqust 2002-ci ildə ümumi yığıncağı keçirməklə, Birlik həqiqətən bu problemi aradan qaldırmağa çalışmışdır. Hazırkı işdə, Birliyin hüquqlarına müdaxilənin zərurəti ilə bağlı qərar qəbul edərkən, bu niyyətə lazımi diqqət yetirilməlidir. Ləğv etməkdən əvvəl Birliyə məsələləri həll etmək üçün həqiqi imkan verilməlidir.

77. İldə bir dəfə ümumi yığıncağı keçirmək tələbinin pozuntusuna hakimiyyət orqanları tərəfindən ilkin olaraq düzgün reaksiyanın verilməsini qəbul etməklə yanaşı, Məhkəmə qeyd edir ki, sonradan Birliyə qarşı ittihamların mərkəzi başqa «pozuntulara» keçirilmişdir. Xüsusən, 26 avqust 2002-ci il tarixli ümumi yığıncaq barədə məlumatlandırıldıqdan sonra Nazirlik onun «qanuniliyi» ilə razı olmamış və ilk xəbərdarlığını qısa müddətdə edilmiş daha iki xəbərdarlıqla davam etdirmiş və hər dəfə qanunun iddia olunan pozuntularını aradan qaldırmaq üçün Birliyə on günlük müddət vermişdir. Məhkəmə, ilk növbədə qeyd edir ki, bu on günlük müddətlər özbaşına təyin olunan kimi görünür. Bu problem o faktdan irəli gəlir ki, «QHT haqqında» Qanun Nazirliyə bununla bağlı qeyri-məhdud mülahizə vermişdir (baxın, yuxarıda 64-cü paraqraf). Nazirliyin qeydlərinin mahiyyətini nəzərə alaraq, Birlik tərəfindən yeni ümumi yığıncağın keçirilməsi gözlənilirdi. Lakin daxili qanunvericiliyə əsasən, ümumi yığıncağın keçirilməsi prosesi ən azı iki həftə tələb etmişdir (baxın, yuxarıda 34-cü paraqraf). Belə olan halda, Nazirliyin müəyyən etdiyi on gün müddətində Birlik tərəfindən «qanun pozuntularının» necə aradan qaldırılmalı olduğunu görmək çətinidir. Bu, ləğv etmə sanksiyası ilə üzləşməkdən əvvəl Birliyə öz işlərini qaydaya salmağa əsl imkanın verilib-verilməməsi ilə bağlı qanuni narahatlığı yaradır.

78. İkinci və üçüncü xəbərdarlıqların mahiyyətinə gəldikdə, orada ümumi terminlərlə göstərilmişdir ki, 26 avqust 2002-ci il tarixli ümumi yığıncaq haqqında bütün üzvlər məlumatlandırılmamış, yığıncaqda Birliyin yerli şöbələri bərabər şəkildə təmsil olunmamış və cari üzvlük qeydlərinin lazımınca tətbiqi aparılmamışdır. Məhkəmə, Nazirlik tərəfindən Birliyin daxili işlərinə belə həddə müdaxiləsi üçün çox az əsas görür, xüsusən, nəzərə alaraq ki, bu məsələlərə aid Birliyin üzvləri tərəfindən hər hansı şikayətlər edilməmişdir. Məsələn, yerli şöbələrin təmsilçilik məsələsinə aid, daxili qanunvericilik bu məsələni birbaşa tənzimləməyən kimi görünür. Məhkəmə hesab edir ki, bu, Birliyin özünə aiddir ki, mərkəzi idarəetmə orqanlarında şöbələrinin və ya fərdi üzvlərinin hansı tərzdə təmsil olunacağını müəyyən etsin. Eynilə, bu, hakimiyyət orqanlarına deyil, ilk növbədə, Birliyin özünə və onun üzvlərinə aid olmalıdır ki, bu növ formallıqlara Birliyin nizamnaməsində göstərilən tərzdə riayət olunmasını təmin etsin. Məhkəmə hesab edir ki, birliklərin idarəedici orqanlarının rolu və strukturuna aid müəyyən minimal tələblərin Dövlət tərəfindən daxil etdirilməsinin mümkünlüyü ilə yanaşı (baxın, yuxarıda 73-cü paraqraf), hakimiyyət orqanları birliklərin daxili təşkilati fəaliyyətinə belə dərin həddə müdaxilə etməməlidir ki, onun öz nizamnaməsi ilə nəzərdə tutulmuş hər bir formallığa nəzarəti təmin etsin.

79. Məhkəmə daha sonra bildirir ki, Birliyin ləğvi üçün iddia qaldırmaq səlahiyyəti Ədliyyə Nazirliyinə verilərsə də, bu sanksiyanın tətbiqinin əsaslı olub-olmamasını həll etmək daxili məhkəmələrə aid olmuşdur. Buna görə, onlardan öz qərarları üçün əhəmiyyətli və kifayətedici səbəblər təqdim etmək tələb olunmuşdur (baxın, yuxarıda 68-ci paraqraf). Hazırkı işdə, bu tələb Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən Birliyə qarşı iddiaların əsaslı olub-olmamasını yoxlamaq vəzifəsini daxili məhkəmələrin üzərinə qoymuşdur. Lakin bu, hazırkı işdə edilməmişdir. Görünür ki, məhkəmələr tərəfindən qiymətləndirilmiş yeganə sübutlar tərəflərin dəlilləri, Birliklə Ədliyyə Nazirliyi arasındakı yazışmalar və Birliyin fəaliyyətinin yoxlanılması nəticəsinə dair Ədliyyə Nazirliyinin vəzifəli şəxslərinin hesabatı olmuşdur. Tərəfləri dinləyərək, məhkəmələr Ədliyyə Nazirliyinin vəzifəli şəxslərinin qənaətlərinə əsaslanmış və müstəqil məhkəmə araşdırmasını keçirmədən onların görüntü dəyərini həqiqi faktlar kimi qəbul etmişlər. Xüsusən, daxili məhkəmə qərarlarında göstərilir ki, məhkəmələr, 26 avqust 2002-ci il tarixli ümumi yığıncağın protokollarını, Birliyin üzvlük qeydlərini, Birliyin şöbələrinin təşkilati strukturuna aid sənədləri və s. kimi sübutları müstəqil araşdırmaqla, Nazirliyin fakt üzrə qənaətlərinin mahiyyətini qiymətləndirməyə cəhd etmişlər.

80. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, Birlik tərəfindən üzvlərinin ümumi yığıncağının təxminən yeddi il ərzində keçirilməməsi ilə qanuni tələbin pozulduğunun mübahisəsiz olması ilə yanaşı, 26 avqust 2002-ci il tarixli ümumi yığıncağı keçirməklə, problemi düzəltmək üzrə Birliyin cəhdinə hakimiyyət orqanları tərəfindən lazımi qiymət verilməmişdir. Birlik tərəfindən törədilmiş başqa iddia olunan pozuntulara gəldikdə isə (26 avqust 2002-ci il tarixli ümumi yığıncağın «qanunsuzluğu», üzvlük qeydlərində çatışmazlıqlar və s.), nə daxili hakimiyyət orqanları, nə də Hökumət Məhkəməyə öz dəlillərində hər hansı mötəbər sübutla təsdiq etmişlər ki, bu pozuntular həqiqətən baş vermiş və belə olduqda, sözügedən müdaxilə üçün əhəmiyyətli səbəbi təşkil etmişdir.

81. Buna görə belə nəticəyə gəlinir ki, müdaxilə üçün bu əsasla aid (daxili idarəçilik üzrə daxili qanuni tələblərin Birlik tərəfindən pozulması), buna haqq qazandırmaq üçün milli hakimiyyət orqanlarının irəli sürdüyü səbəblər əhəmiyyətli və kifayətedici olmamışdır. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, cavabdeh Dövlət müdaxilənin təzyiqli ictimai zərurətə cavab verdiyini nümayiş etdirə bilməmişdir.

82. Bundan başqa, müdaxilə, hər bir halda «mütənasiblik» tələbinə cavab verməmişdir. Bununla bağlı Məhkəmə hesab edir ki, müdaxilənin mütənasibliyini qiymətləndirərkən, tətbiq olunmuş sanksiyaın təbiəti və sərtliyi nəzərə alınmalı olan faktorlardır (baxın, *mutatis mutandis*, *Mahmudov və Ağazadə Azərbaycana qarşı*, № 35877/04, § 48, 18 dekabr 2008-ci il). Hazırkı işdə, məcburi ləğv etmə «QHT haqqında» Qanunun tələblərini pozduğu müəyyən olunan ictimai birliklərə aid daxili qanunvericiliyə əsasən mümkün olan yeganə sanksiya olmuş və müvafiq olaraq, bu sanksiya sözügedən pozuntunun ağırlığı nəzərə alınmadan qeyri-ayrı-seçkili şəkildə tətbiq oluna bilərdi. Məhkəmə hesab edir ki, qeyri-hökumət təşkilatlarının daxili idarəçiliyinə dair müəyyən qanuni tələblərə riayət etməmə tam ləğv etməyə icazə vermək üçün belə ciddi pozuntunu təşkil etmir. Buna görə, Məhkəmə, müdaxilə üçün əhəmiyyətli səbəblərin olduğunu güman etsə belə, hesab edir ki, Birliyin dərhal və həmişəlik ləğvi yönəlmiş qanuni məqsədə qeyri-mütənasib olan çox sərt tədbiri təşkil etmişdir. Daha mütənasib sanksiyaın seçilməsinə daha böyük elastiklikli cərimə və ya vergi imtiyazlarının geriye alınması kimi daha az radikal alternativ sanksiyaların daxili qanunvericiliyə əlavə edilməsi ilə nail oluna bilər (baxın, Avropa Şurasına başqa üzv Dövlətlərdə mümkün alternativ sanksiyalarla bağlı misallar üçün, yuxarıda 43-cü paragrafa).

83. Nəticədə, Məhkəmə hesab edir ki, qeyri-hökumət təşkilatlarının daxili idarəçiliyi ilə bağlı daxili qanuni tələblərin iddia olunan pozulması əsaslı ilə Birliyin ləğvi barədə qərar əhəmiyyətli səbəblərə əsaslanmamış və yönəlmiş qanuni məqsədə qeyri-mütənasib olmuşdur.

(b) «Qanunla qadağan olunmuş fəaliyyətlə» məşğul olma

84. Birliyin ləğvi üçün bu əsasla Ədliyyə Nazirliyi və daxili məhkəmələr hesab etmişlər ki, Birlik qeyri-kommersiya təşkilatlarına qanunla qadağan olunmuş fəaliyyətlə məşğul olur. Xüsusən, Birlik üzvlük haqqı adı ilə dövlət orqanlarından və kommersiya təşkilatlarından pul toplamağa cəhd etməkdə, müxtəlif təşkilatlarda qanunsuz yoxlamaların keçirilməsində və «sahibkarların hüquqlarına müdaxilə edən başqa qanunsuz hərəkətlərlə» məşğul olmaqda ittiham olunmuşdur (baxın, yuxarıda 18 və 24-cü paragraflar).

85. Məhkəmə, ilk növbədə qeyd edir ki, göründüyü kimi yuxarıdakı iddialardan heç olmasa bəzilərinin sübut olunduğu halda, iddia olunan qanunsuz hərəkətlərlə məşğul olan Birlik rəhbərlərinin və ya üzvlərinin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə səbəb olsa da, bu iddialarla bağlı heç vaxt hər hansı cinayət araşdırmaları başlanılmamışdır. Bu fakt, özlüyündə hakimiyyət orqanlarının qənaətlərini təsdiq edən mötəbər sübutların olmamasını göstərir.

86. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, nə yuxarıdakı iddiaların edildiyi Nazirliyin üçüncü xəbərdarlığı, nə də Birliyi ləğv etmək tələbi ilə bağlı daxili məhkəmələrdə Nazirliyin irəli sürdüyü dəlillər bu iddiaları təsdiq edən hər hansı konkret sübutları əks etdirmişlər. Bundan başqa, iddiaların özü həddən artıq qeyri-müəyyən, qısa məzmunlu olmuş və iddia olunan qanunsuz fəaliyyətlə bağlı təfəsilatların daxilinə az məsələləri təqdim etmişdir.

87. Daxili məhkəmələr hər hansı müstəqil məhkəmə araşdırmasını aparmadan və iddia olunan səhvlər barədə hər hansı birbaşa sübutları yoxlamadan, yuxarıdakı iddiaları həqiqət kimi qəbul etmişlər. Yasamal rayon məhkəməsi yalnız Nazirliyin üçüncü xəbərdarlıq məktubunun

məzmununu nəzərə almış, Nazirliyin Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı İdarəsi rəisinin sübutunu dinləmiş (orada sadəcə olaraq üçüncü xəbərdarlıq məktubunun məzmunu təkrarlanmışdır) və ümumi sözlərlə Birliyin Tovuz rayon şöbəsinin müəyyən qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olduğunu qeyd edən Ədliyyə Nazirliyinin vəzifəli şəxsinin daxili yoxlama hesabatını araşdırmışdır (baxın, yuxarıda 22-ci paraqraf).

88. Lakin, nə Ədliyyə Nazirliyi vəzifəli şəxslərinin dəlilləri, nə də Yasamal rayon məhkəməsinin qətnaməsinin özü heç yerdə üzvlük haqqı adı ilə qanunsuz olaraq pul toplamağa kimin konkret olaraq (yəni, Birliyə aid olan hansı şəxsin) cəhd etdiyini göstərmişlər. Heç yerdə göstərilməmişdir ki, nə vaxt bu cəhdlər edilmiş və hansı konkret dövlət orqanı və ya kommərsiya təşkilatından pul qanunsuz toplanılmışdır. Bu hərəkətlərin nə birbaşa zərərçəkmişləri, nə də başqa şahidləri heç zaman məhkəməyə cəlb edilməmiş, hər hansı yazılı şikayətlər araşdırılmamış və hər hansı başqa birbaşa sübutlar təqdim olunmamışdır. Eynilə, dəqiq nə vaxt, hansı birbaşa məsuliyyətli şəxslər tərəfindən və hansı konkret təşkilatlarda bu iddia olunan «qanunsuz yoxlamaların» keçirildiyini təsdiq edən sübutlar nə təqdim olunmuş, nə də araşdırılmışdır. Nəhayət, «sahibkarların hüquqlarına müdaxilə edən başqa qanunsuz hərəkətlərin» konkret olaraq nəyi nəzərdə tutduğuna dair, ümumiyyətlə, hər hansı izahat gətirilməmişdir.

89. Qısa olaraq, Birlik tərəfindən «qanunla qadağan olunmuş fəaliyyətlə» iddia olunan məşğul olma sübuta yetirilməmişdir. Belə olan halda, bu əsasla Birliyi ləğv edən daxili məhkəmələrin qərarı, Məhkəmənin qənaətinə görə, qanunsuzluqdan başqa bir şey deyildir.

90. Eynilə, Hökumət də Birlik tərəfindən iddia olunan qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olunduğuna dair hər hansı spesifik təfəsilatlara və ya belə qanunsuz fəaliyyət barədə hər hansı sübutlara aid heç bir izahat təqdim etməmişdir.

91. Nəticədə, Məhkəmə hesab edir ki, daxili hakimiyyət orqanları və ya Hökumət tərəfindən Birliyin bu əsasla ləğvinə dair hər hansı əsaslandırma təqdim edilməmişdir.

(c) Nəticə

92. Yuxarıdakı təhlilləri nəzərə alaraq, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, müdaxilə «demokratik cəmiyyətdə zəruri olmamışdır». Müvafiq olaraq, iş üzrə Konvensiyanın 11-ci maddəsi pozulmuşdur.

II.KONVENSIYANIN 6-cı MADDƏSİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

93. Ərizəçilər şikayət etmişlər ki, daxili məhkəmələrin qənaətləri kifayətedici sübutlarla təsdiq olunmamışdır. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi nəzərdə tutur ki:

«Hər kəs mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsi ilə ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir. ...»

94. Konvensiyanın 11-ci maddəsinə aid yuxarıdakı təhlilləri nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, eyni və ya oxşar dəlilləri Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi üzrə ayrıca yoxlamaq zəruri deyildir (müqayisə edin, *Linkov Çexiya Respublikasına qarşı*, № 10504/03, § 50, 07 dekabr 2006-cı il və *Tunçeli Kültür və Dayanışma Dərnəyi Türkiyəyə qarşı*, № 61353/00, § 10 oktyabr 2006-cı il).

III. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

95. Konvensiyanın 41-ci maddəsi nəzərdə tutur ki:

«Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, zəruri halda zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir.»

A. Zərər

1. Maddi zərər

96. Ərizəçilər maddi zərərə aid 100.000 EUR tələb edərək, iddia etmişlər ki, Birliyin ləğvi nəticəsində o, bir neçə il ərzində qrantlar və ianələr ala bilməmişdir.

97. Hökumət bildirib ki, ərizəçilər bu tələb üçün hər hansı sənədli əsas təqdim etməmişlər.

98. Məhkəmə qeyd edir ki, tələb olunan məbləğ hipotetikdir və ərizəçilərin heç bir sübutla və ya inandırıcı dəlillə təsdiq olunmayan qiymətləndirməsindən başqa bir şey deyildir. Belə olan halda, Məhkəmə, ləğv olunmadığı halda Birliyin ala biləcəyi hər hansı yardımların məbləğinə aid fərziyyə irəli sürə bilməz. Buna görə, Məhkəmə maddi zərərə aid tələbi rədd edir.

2. Mənəvi zərər

99. Ərizəçilər Birliyin ləğvi ilə onlara dəymiş mənəvi zərərə aid 20.000 EUR kompensasiya tələb etmişlər.

100. Hökumət hesab edib ki, bu məbləğ əsassızdır və bildirib ki, pozuntunun müəyyən edilməsi dəymiş mənəvi zərərə aid kifayətedici kompensasiyanı təşkil edir.

101. Məhkəmə hesab edir ki, Birliyin təsisçiləri və üzvləri onun ləğvi nəticəsində yalnız pozuntunun müəyyən edilməsi ilə kompensasiya olunması mümkün olmayan mənəvi zərəri çəkmişlər. Ədalətli əsaslarla qərar çıxararaq, Məhkəmə hesablanan hər hansı vergi üstünə gəlməklə mənəvi zərərə aid 8.000 EUR məbləğini Birliyə təyin edir. Bu məbləğ cənab Sabir İsmayılova ödənilməli və o, həmin məbləğin Birliyə əlçatan olmasını təmin etməlidir.

B. Xərc və məsrəflər

102. Ərizəçilər daxili araşdırmalarda çəkdikləri xərclər üçün 2.050 EUR, Məhkəmə qarşısında araşdırmalar üçün 2.315 EUR və tərcümə xərcləri üçün 750 EUR tələb etmişlər. Bu tələblərin əsası kimi, onlar cənab İntiqam Əliyevin göstərdiyi hüquqi xidmətlərə görə iki müqaviləni və tərcümə xidmətləri üçün müqaviləni təqdim etmişlər. Bütün müqavilələr göstərmişdir ki, ərizəçilərin hüquqlarının pozulduğu Məhkəmə tərəfindən müəyyən edildikdə, bu məbləğlər ödənilməlidir.

103. Hökumət iddia edib ki, tələblər əsassızdır, ona görə ki, bu məbləğlər ərizəçilər tərəfindən ödənilməmişdir və bu səbəbdən, onlar əslində çəkilməmiş xərc deyil.

104. Məhkəmənin müəyyən olunmuş presedent-hüququna müvafiq olaraq, xərc və məsrəflərin Konvensiyanın 41-ci maddəsinə əsasən təyin olunmamasına yalnız o halın müəyyən edilməsi istisnadır ki, onlar həqiqətən və zərurət qarşısında çəkilsin və həcminə aid əsaslı olsun (baxın, *Sunday Times Birləşmiş Krallığa qarşı* (№ 1) (50-ci maddə), 06 noyabr 1980-ci il, § 23, A Seriyaları, № 38).

105. Məhkəmə qeyd edir ki, daxili araşdırmalarda çəkilmiş hüquqi xərclərə aid tələbin təsdiqi üçün ərizəçilər cənab Əliyevin ya hüquqi məsləhətlər verdiyini və ya daxili araşdırmalarda Birliyi təmsil etdiyini göstərən müqaviləni təqdim etmişlər. Lakin işdə olan materialları nəzərə alaraq (daxili məhkəmələrin qərarları və Birliyin şikayətləri daxil olmaqla), Məhkəmə qeyd edir ki, ümumi yurisdiksiya məhkəmələrində Birlik nə cənab Əliyev, nə də hər hansı başqa vəkil tərəfindən təmsil olunmuşdur. Buna görə, tələbin bu hissəsini qəbul etmək üçün əsas yoxdur. Cənab Əliyev Birliyi yalnız Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən işə yenidən baxılması üzrə uğursuz cəhdə təmsil etmişdir. Lakin nəzərə alaraq ki, sonuncu ərizəçilərin tükətməli olmadığı vasitədir (baxın, məsələn, *İsmayılov Azərbaycana qarşı*, № 4439/04, §§ 39-40, 17 yanvar 2008-ci il), Məhkəmə hesab edir ki, konstitusiya şikayətinin verilməsi üçün çəkilmiş xərclər «zəruri çəkilmiş» olmamışdır. Bu səbəblərə görə, Məhkəmə, ərizəçilərin daxili araşdırmalarda çəkilmiş hüquqi xərclərə aid tələbini rədd edir.

106. Konvensiya araşdırmalarında çəkilmiş hüquqi xərclərə aid, Məhkəmə qeyd edir ki, cənab Əliyev ilə hüquqi xidmətlər üçün bağlanmış müqavilədə vəkil tərəfindən görülməli olan iş hər mərhələ üçün bölünmüşdür. Başqa məsələlərlə yanaşı, müqavilə «dostcasına həll olunma sazişi», «dostcasına həll olunma danışıqlarında yardım» və «şifahi dinləmələrdə iştirakçılıqla» bağlı vəkilin işi üçün ödənilməli olan konkret məbləğləri əks etdirir. Hazırkı işdə hər hansı rəsmi dostcasına həll olunma təkliflərinin və ya şifahi dinləmələrin olmadığına görə, tələb olunan

xərclərin bu hissəsini əhatə edən ümumi məbləğin bir hissəsi rədd edilməlidir. Tələbin qalan hissəsinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçilərin hüquqi xərcləri faktiki olaraq hələ ödəmədiklərinə baxmayaraq, onlar cənab Əliyev ilə müqavilə üzrə bu xərcləri ödəməyə məcburdurlar. Müvafiq olaraq, cənab Əliyevin müqavilə üzrə bu xərcləri ödəməyi tələb etmək hüququna malik olduğunu nəzərə alaraq, hüquqi xərclər «faktiki çəkilməşlər».

107. Eynilə, ərizəçilər tərcümə xərcləri üçün müqavilə öhdəliyi altındadırlar. Lakin hazırkı işdə tərcümə olunmuş sənədlərin ümumi məbləğini nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, tərcümə xərclərinə aid tələb həddən artıqdır və buna görə, bu məsələ yalnız qismən təmin oluna bilər.

108. Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Məhkəmə, Avropa Şurasından hüquqi yardım kimi alınmış 850 EUR az olmaqla və üstünə hesablanı bilən hər hansı vergi məbləği gəlməklə, ərizəçilərə xərc və məsrəflərə aid ümumi məbləğ olan 2.000 EUR təyin edir.

C. Faiz dərəcəsi

109. Məhkəmə məqsədamüvafiq hesab edir ki, faiz dərəcəsi üstünə üç faiz əlavə edilməli olan Mərkəzi Avropa Bankının təqdim etdiyi dərəcənin son həddinə əsaslanmalıdır.

BU SƏBƏBLƏRƏ GÖRƏ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. Konvensiyanın 11-ci maddəsinin pozulduğunu *qərara alır*;
2. Şikayətin ayrıca olaraq Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi üzrə yoxlanılmasına zərurət olmadığını *qərara alır*;
3. *Qərara alır ki*,

(a) Qərarın Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən qəti olduğu gündən üç ay müddətində cavabdeh Dövlət tərəfindən ərizəçilərə həll olunma tarixinə tətbiq olunan dərəcə ilə Yeni Azərbaycan manatında aşağıdakı məbləğlər ödənilməlidir:

(i) mənəvi zərərə aid üstünə gələ bilən hər hansı vergi hesablanmaqla, 8.000 EUR (səkkiz min avro);

(ii) xərc və məsrəflərə aid hüquqi yardım kimi alınmış 850 EUR (səkkiz yüz əlli avro) az olmaqla və üstünə hesablanı bilən hər hansı vergi məbləği gəlməklə, 2.000 EUR (iki min avro);

(b) yuxarıda qeyd olunan üç ay bitdiyi vaxtdan həll olunma gününədək adi marağ üç faiz əlavə olunmaqla yuxarıdakı məbləğ, üstünə Mərkəzi Avropa Bankının faiz dövründəki təqdim etdiyi dərəcənin son həddinə uyğun ödənilməlidir;

4. Ərizəçilərin ədalətli kompensasiyaya aid qalan tələbini *rədd edir*.

İngilis dilində tərtib olunub və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə müvafiq olaraq, qərar barədə məlumat yazılı şəkildə 08 oktyabr 2009-cu ildə göndərilib.

Andre Uampaş
Katib müavini

Nina Vaciç
Sədr